

Mehmed Tâhîr Bey'in kitap yayıncılığı Türk kitap ve matbaacılık tarihi bakımından önemlidir. M. Seyfettin Özege kataloguna göre Matbaa-i Tâhîr Bey'de 1311-1319 (1895-1903) yılları arasında doksan beş kitap basılmış görülmektedir. Bunlar arasında Türkçe-Arapça-Fransızca, Farsça-Türkçe-Fransızca sözlüklerle Fransızca kitaplar da bulunmaktadır. Ayrıca Tâhîr Bey'in, Matbaa-i Âmiye kapatıldığına bir kısım resmî dokümanların ve gerçekte yapılmayan bir nüfus sayımı için birkaç milyon Tezkere-i Osmâniyye'nin basımı imtiyazını elde ettiği bilinmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Mahmud, *Haftiyelerin Listesi*, İstanbul 1909, s. 48-49, 65-67; Ahmed Râsim, *Matbûat Hâtıralarından: Muharrir, Şair, Edib*, İstanbul 1924, s. 89-94; Ahmed İhsan Tokgöz, *Matbuat Hâtıralarım* (haz. Alpaz Kabacalı), (İstanbul 1930-31), İstanbul 1993, I-II, tür.yer.; a.mlf., "Osmanlı Matbuatı: Mâlumâtçı Baba Tâhîr", *Servet-i Fünûn*, sy. 1080 (1912), s. 337-340; Halid Ziya Uşaklıgil, *Kırk Yıl* (İstanbul 1936), İstanbul 1969, s. 423; Münir Süleyman Çapanoğlu, *Basın Tarihine Dair Bilgiler ve Hatıralar*, İstanbul 1962, s. 8-11, 155; a.mlf., *Basın Tarihimizde Parazitler*, İstanbul 1967, s. 11-14; Abdülhak Şinasi Hisar, *Geçmiş Zaman Fıkraları*, İstanbul 1971, s. 197-202; Özege, *Katalog*, I-V, tür.yer.; Hasan Duman, *Katalog*, s. 5, 180-181, 229, 234-235, 354; Bilge Erçilasun, *Ahmet İhsan Tokgöz*, Ankara 1996, s. 23, 77-80; "Mâlûmat", *TDEA*, VI, 128-129.

HATİCE AYNUR

MA'LÛMÎYYE

(المعلومية)

Allah'a bütün isim ve sıfatlarını bilip iman etmenin gerekliliğini ileri süren ve Hâricî fırkalarından birini oluşturan Acârîde'nin bir kolu
(bk. ACÂRİDE).

MÂLÛLBEB'Â

(مال البعية)

Halife ve hükümdarlar tarafından biat sırasında askerler, devlet erkânı ve ilmiye sınıfına dağıtılan cülûs bahşişi.

Resmî'l-bey'a, hakkı'l-bey'a, sılatü'l-bey'a, câizetü'l-bey'a da denilen ve temelde ücretli askerlere ek ödemeden ibaret olan bu uygulamaya bazan asker dışındaki kesimler de dahil edilmiştir. Bunun Emevîler devrinde ve Abbâsîler'in ilk döneminde bilinmediğini ileri sürenler olduğu gibi (*Eİ²* [İng.], VI, 205) Emevî Halifesi I. Yezîd'in, düzenlenen törende yap-

tığı konuşmanın ardından orada bulunanlara konumlarına göre mal verilmesini, maaşlarının arttırılmasını ve derecelerinin yükseltilmesini emretmesini (Mes'ûdî, III, 86) uygulamanın ilk örneği olarak görmek de mümkündür. Ancak mâlûlbey'anın sistemli hale gelmesi ve düzenli biçimde uygulanmaya başlaması Abbâsîler zamanında gerçekleşmiştir. Abbâsî Devleti'nin kurucusu Ebû'l-Abbâs es-Sefâh'ın Kûfe'de biat aldıktan sonra atıyveleri 100'er dirhem arttırması (Taberî, VII, 426), veliahtlıktan feragat eden İsmâ b. Mûsâ ile aile efradına Ebû Ca'fer el-Mansûr tarafından ödenen para (*a.g.e.*, VIII, 25), Muhammed el-Mehdî'nin ölümünün ardından halife olan Mûsâ el-Hâdî'nin ayaklanan askerlere iki yıllık maaşlarını peşin olarak ödemesi (*a.g.e.*, VIII, 188) gibi uygulamaların mâlûlbey'aya dahil olup olmadığı hususu açık değildir. Hârûnürreşîd iktidara geldiği zaman önemli bir meblağ bahşiş olarak dağıttığı gibi oğlu Emîn için biat alırken çeşitli hediyelerin yanında bir yıllık maaşı peşin ödemiştir (Ya'kûbî, II, 408). Bu uygulama, Hârûnürreşîd'den sonra halife ilân edilen Emîn'in Dîvânü'l-ceyş'e kayıtlı askerlere yirmi dört aylık maaşlarının karşılığı olan 3 milyon dirhemi dağıtarak onları kendisine biat etmeye çağırması (Taberî, VIII, 365) ve kardeşi Me'mûn'un askerlerin bir yıllık maaşını biat hakkı olarak dağıtmasıyla (*a.g.e.*, VIII, 527) sistemli hale gelmiştir. Mütevekkil-Alellah'ın divana kayıtlı askerlere sınıflarına göre sekiz, dört ve üç aylık (İbn Kesîr, X, 324), Müntasır-Billâh'ın on aylık (Ya'kûbî, II, 493), Müstâin-Billâh'ın beş aylık ve yaptığı ödemeye bütün devlet erkânını dahil eden Muktedir-Billâh'ın süvarilere üç, piyadelere altı aylık (Arîb b. Sa'd, s. 28) maaşlarını biat hakkı olarak dağıtması gibi örnekler uygulamanın yaygınlaştığını göstermektedir.

Dârülhilâfe bütçesinden karşılanan, genellikle vezirler tarafından yürütülen mâlûlbey'a için bazan yeterli ödenek bulunamamaktaydı. Mu'tez-Billâh askerlerin on aylık maaşlarını biat hakkı olarak ödemek istemiş, bütçede bu miktarın bulunmadığını görünce iki aylık kısmını ödemekle yetinmiştir (Taberî, IX, 284). Bazan devlet hazinesini sarsacak kadar ağır bir masraf haline gelen, bazan da ayaklanmalara yol açan mâlûlbey'a, Abbâsîler'in siyaseten zayıflamasıyla birlikte iç karışıklıklara sebep olacak kadar kontrol dışına çıkmış ve zaman zaman askerlerle yeni halife arasında pazarlık konusu olmuştur.

Halife Me'mûn Merv'de bulunduğu sırada Bağdat halkı tarafından halife ilân edilen İbrâhim b. Mehdî askerlere altı aylık erzakı biat hakkı olarak vermeyi vaad etti, bunu geciktirmesi askerlerin ayaklanmasına sebep oldu. Bunun üzerine askerlerden bir kısmına 200'er dirhem, bir kısmına da bu kıymette arpa ve buğday verilmesini emretti (*a.g.e.*, VIII, 557). Ayaklanan askerlere biatı yenilemeleri halinde günlük 2'şer dirhem ödeyeceğini söyleyen Mühtedî-Billâh hal'edilip öldürülmekten kurtulamamıştı (*a.g.e.*, IX, 465-469). Muktedir-Billâh, sık sık biat resmi isteyerek ayaklanan askerlere biatının yenilenmesinden dolayı üç defa biat hakkı dağıtmak zorunda kalmış (Dayfulah Yahyâ ez-Zehrânî, s. 146), sonuncusunda biat resmi isteyen askerlerin bir kısmının öldürülmesinden sonra biat tamamlanabilmişti. Cülûs bahşişi isteyerek ayaklanan askerler tarafından hal'edilen Muktedir-Billâh'ın yerine tahta çıkarılan Kâhîr-Billâh istekleri karşılamayınca iktidarda ancak iki gün kalarak canını zor kurtarmıştı. İkinci defa tahta çıktığı zaman biat hakkı olarak ödenen miktar, vezir İbn Mukle tarafından hazinede bulunan elbiselerle (İbn Miskeveyh, I, 199-200) Dârü'l-vizâre olarak bilinen konanın satılmasından elde edilen gelirin 1/8'inden karşılanmış (*a.g.e.*, I, 258) ve divana kayıtlı askerlere bir aylık, Mûnis el-Muzaffer'e bağlı olanlara üç aylık maaşları mâlûlbey'a olarak dağıtılmıştı (Arîb b. Sa'd, s. 156). Babasından boş bir hazine devralan Kâim-Biemrillâh cülûs bahşişi dağıtamayınca askerler ayaklanmış ve Irak Büveyhî Hükümdarı Celâlüddeve'nin yeni halife adına 3000 dinar gibi büyük bir meblağı bahşiş olarak dağıtması üzerine isyan bastırılabilmişti. Kâhîr-Billâh'ın yerine halife olan Râzî-Billâh, cülûs bahşişi ödeyebilmek için hapsettirdiği selefinden borç istediği gibi Müttakî-Lillâh emîrû'l-ümerâlıkta bıraktığı Beckem'den, Müstekfî-Billâh da emîrû'l-ümerâ Tüzûn'den aldığı paraları dağıtmıştı. Abbâsî geleneklerine bağlı olarak hareket eden Büveyhî Hükümdarı Celâlüddeve ölünce askerler büyük oğlu el-Melikü'l-Azîz Ebû Mansûr'a haber gönderip kendisine bağlı kalacaklarını bildirdiler, ancak mâlûlbey'anın hemen ödenmesini şart koştu. Bunun üzerine hazinede meblağı karşılayacak miktarda para bulunmadığı için tehir edilmesini isteyen yazışmalar olmuştur. Celâlüddeve'nin ölüm haberini duyan yeğeni Ebû Kâfîcâr, kumandan ve askerlere daha fazla mâlûlbey'ayı daha kısa zamanda ödeyeceğini bildirince as-

kerler Ebû Mansûr'dan ayrılıp onun ta-
rafına geçtiler (İbnü'l-Esîr, IX, 516-517).

Endülü's Emevîleri'nde emirlik veya hi-
lâfet makamına gelen kimsenin askerlere
dağıttığı bahşışın yanında biat merasi-
mine katılanlara makam ve mevkilerine
göre çeşitli hediyeler verilmesi âdetti.
Tahta çıkan hükümdarların biat merasi-
mî münasebetiyle cülûs bahşışı dağıtma-
sı bütün İslâm-Türk devletlerinde ve Mo-
ğollar'da da görülen bir uygulamaydı.
Selçuklular ve Moğollar'da biat merasim-
lerinde orada bulunanlara çeşitli hediye-
lerin verilmesi yanında eski Türk âdetle-
rine uygun olarak "nisâr" adı verilen dinar,
dirhem ve mücevher de saçılırdı (İbn Bî-
bî, I, 235). Adları Memlûklü sultanlarıyla
birlikte zikredilen Mısır Abbâsî halifeleri
için düzenlenen törenlerde de aynı uygu-
lama sürdürülüyordu (İbnü'l-Esîr, XI, 257).
Memlûkler'de "nafakatü'l-bey'a, nafaka-
tû's-saltana" denilen bu uygulamaya Os-
manlılar'da önce "cülûs bahşışı", XVII.
yüzyıldan itibaren "cülûs in'âmı" adı ve-
riliyordu (bk. CÜLÛS).

BİBLİYOGRAFYA :

Ya'kûbî, *Târîh*, II, 408, 440, 484, 487, 493;
Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), VII, 426; VIII, 25, 188,
365, 527, 557; IX, 155, 284, 401, 465-469; X,
88; Ebû Bekir es-Sûlî, *Aẖbârü'r-Râzî-Billâh*
ve'l-Müttaki-Lillâh (nşr. J. H. Dunne), Beyrut
1403/1983, s. 4-5, 121; Mes'ûdî, *Mürûcû'z-z-ze-
heb* (Abdülhamîd), III, 86, 117; Arib b. Sa'd, *Şi-
latü Târîhi'l-Taberî* (Taberî, *Târîh* [Ebû'l-Fazl],
XI içinde), s. 28, 153, 156; İbn Miskeveyh, *Te-
câribü'l-ümem*, I, 4, 199-200, 258, 260; II, 3;
İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, VIII, 10, 203; IX, 516-
517; XI, 257; İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâiyye*:
Selçuknâme (trc. Mürsel Öztürk), Ankara 1996,
I, 39, 108, 235; II, 89; *el-Üyûn ve'l-hadâ'ik fi*
aẖbârî'l-hakâ'ik (nşr. Ömer es-Saîdî), Dimaşk
1972, IV/1, s. 4-7, 67, 131, 207, 267; IV/2, s.
415; İbn İzzâr, *el-Beyânü'l-muğrib*, II, 91, 120; III,
38; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 324; XI, 329; İbn
İyâs, *Bedâ'î'u'z-zühûr*, II, 65; III, 5, 407; Dayful-
lah Yahyâ ez-Zehrânî, *en-Nafakât ve idâretühâ*
fi'd-devleti'l-Abbâsiyye, Mekke 1406/1986, s.
141-148, 463; H. Kennedy, "Mâl al-Bay'a", *EI*²
(İng.), VI, 205-206.

MUSTAFA SABRİ KÜÇÜKAŞCI

MÂLVÂ

(مالوا)

Orta Hindistan'da bir bölge ve
burada hüküm süren müslüman sultanlık
(1392 [?] -1562).

Güneyden Vindhya dağlarına dayanan
ve denizden yüksekliği 500-600 m. ara-
sında değişen volkanik kökenli bir plato
olan Mâlvâ günümüzde Hindistan'ın Med-
ya Pradeş eyaleti sınırları içerisinde bu-
lunmaktadır; en önemli şehirleri Ücceyn

(Uccain) (446.000, 2003 tah.), Dhâr (78.000)
ve Çanderî'dir (29.000). Bölgeye Sultan İl-
tutmış zamanından itibaren (1211-1236)
Delhi Sultanlığı orduları tarafından se-
ferler düzenlenmişse de Mâlvâ'nın fethi
1305'te Sultan Alâeddin Halacî devrinde
gerçekleşmiştir. Fetihden sonra bölgeye
Melik Aynülmülk Mûltânî vali tayin edildi.
Sultan Alâeddin Halacî, Çanderî'yi Mâl-
vâ'dan ayırıp başka bir idarî bölge yaptığı
için Dhâr eyalet merkezi oldu ve bölgede
hızlı bir müslüman iskânı ve İslâmlaşma
süreci başladı. Halacî ve Tuğluklu hâne-
danları zamanında yerli halka müdahale
edilmediği için daha önceki dönemde iç
savaşlardan bunalmış olan Hintli racalar
ve kabile şefleri Delhi Sultanlığı hâkimi-
yetinden fazla rahatsız olmadılar. Bu se-
beple eyalet uzun süre Delhi Sultanlığı'n-
nın en huzurlu bölgesi oldu ve bu durum
Mâlvâ'nın gelişmesine önemli katkı sağ-
ladı. İbn Battûta, Delhi hâkimiyetinden
sonra Dhâr, Ücceyn ve Çanderî'de nüfus
artışı ve kültürel gelişme olduğunu kay-
dederken Ebû'l-Fazl Çanderî'de büyük bir
kale, 14.000 ev, 384 pazar yeri, 360 ker-
vansaray ve çok sayıda cami bulunduğ-
nu belirtmektedir. Dhâr bölgesi de aynı
şekilde büyümüş, Sultan Muhammed b.
Tuğluk burada inşa ettirdiği bir hankahı
Şeyh İbrâhim Maldebî adlı bir sûfnin so-
rumluluğuna vererek onu hayır işleriyle
görevlendirmiştir. Ücceyn de bu dönem-
de önemli ölçüde gelişmiştir.

Timur'un 1398'de Hindistan'ı istilâsı-
nın ardından Delhi Sultanlığı eyaletleri
birer birer bağımsız hale gelmeye baş-
layınca Tuğluklular'dan Nâsirüddin Mu-
hammed Şah'ın (1390-1394) Mâlvâ valisi
olarak tayin ettiği Dilâver Han Gûrî de
Mâlvâ Sultanlığı'nın temelini attı. Dilâver
Han, Çanderî bölgesini Mâlvâ toprakları-
na dahil ederek idaresini büyük oğlu Kâ-
dir Han'a verdi. Kâdir Han, Damoh ve Ni-
mar gibi komşu Hindu racalıklarını fetih
ya da himaye yoluyla kendine bağladı; Gu-
cerât, Handeş ve Kalpî hâkimleriyle dost-
ça ilişkiler kurdu. Dilâver Han'ın 1405'te
vefatından sonra yerine geçen oğlu Alp
Han, Hûşeng Şah unvanını alarak kendi
adına hutbe okutmaya ve sikke bastırma-
ya başladı. Ancak bir müddet sonra Gu-
cerât Sultanı I. Muzaffer Şah, Hûşeng'i
babasını zehirletmekle itham edip Mâlvâ
topraklarını ele geçirdi. Hûşeng esir alınıp
Gucerât'a götürülürken Muzaffer Şah
onun yerine kardeşi Nusret Han'ı vali ta-
yin etti. Fakat Muzaffer Şah'ın ayrılma-
sıyla Hûşeng'in yeğeni Mûsâ Han etrafına
topladığı kumandanlar ile Nusret Han'a

karşı çıktı. Bunun üzerine başlayan kar-
gaşa döneminde Hûşeng, Muzaffer Şah'ı
ikna ederek kendisini Gucerât'a tâbi bir
vali olarak tayin etmesini istedi. Böylece
Muzaffer Şah'ın torunu Ahmed Han'ın
refakatinde tekrar Mâlvâ'ya dönüp duru-
ma hâkim olan Hûşeng, bir taraftan da
gösterişli binaların yanı sıra bir Mescid-i
Cum'a, Delhi Dervâzesi, medreseler ve
sarayların planlandığı başşehir Mândû'-
nun (Şâdîbâd) inşasını hızlandırdı. 1411'-
de Muzaffer Şah vefat edip yerine Ahmed
Şah geçince Hûşeng, daha önce zedelenen
itibarından dolayı Gucerât topraklarını
defalarca istilâya teşebbüs ettiyse de ba-
şarılı olamadı ve zaman zaman ağır yenil-
gilere uğradı. Bununla birlikte Kherla ve
Gagraun topraklarının fethiyle hâkimiyet
sahasını genişletti. Bir müddet sonra
Çanderî hâkimi bulunan kardeşi Kâdir
Han vefat edince Çanderî toprakları da
Mâlvâ'ya katıldı. Bu durum Hûşeng Şah'ın
nüfuzunu arttırırken Mâlvâ hazinesi için
de yeni imkânlar sağladı. Diğer taraftan
Gucerât ile ilgili emellerinden vazgeçme-
yen Hûşeng Şah bu amaçla Timurlu Hü-
kümdarı Şâhruh'a tâbi olarak onun des-
teğini almak istedi. Şâhruh, Hûşeng'e
komşu müslüman idarecilerle dostça ge-
çinmesini telkin ederken Gucerât sulta-
nını da Mâlvâ'ya yönelik ihtirasları konu-
sunda uyardı.

1435'te vefat eden Hûşeng Şah'ın hal-
ka iyi davranan, ilim adamı ve sanatkâr-
ları koruyan bir yönetici olduğu kaynak-
larda belirtilmektedir. Yerine Muhammed
Şah Gûrî unvanıyla geçen oğlu Gaznî Han,
dokuz ay sonra hanımı tarafından babası
I. Mahmûd Halacî'nin teşvikiyle zehirle-
nerek öldürüldü. Tahtı ele geçiren Mah-
mûd Halacî, hasımlarını sindirerek 16 Ma-
yıs 1436'da Mahmûd Şah unvanıyla ken-
dini sultan ilân etti. 1469'a kadar hüküm
süren Mahmûd Halacî'nin döneminde
Mâlvâ hem yeni fetihlerle genişledi hem
de mimari ve kültürel açıdan çok gelişti.
Yerine geçen oğlu Sultan Gıyâseddin (Gi-
yâs) Şah (1469-1500) babası kadar yete-
nekli olmamakla birlikte ehliyetli kuman-
danlar ve valiler sayesinde sultanlık dağıl-
madan devam etti. Zamanının büyük kıs-
mını haremde eğlence ile geçirdiği kay-
dedilen Gıyâseddin yetmiş yaşında iken
rivayete göre oğlu Nâsirüddin tarafından
zehirletildi. Ardından başlayan iç karışık-
lıklar ve savaşlar sonunda Nâsirüddin du-
ruma hâkim olmayı başardı ve saltanatı-
nı ilân etti. Yetenekli bir asker olmasına
rağmen zevk ve sefahat içinde geçen bir
hayat sonunda Nâsirüddin (Nâsir) Şah da